

РОЗВИТОК ІСТОРИКО-ПОЛІТИЧНОГО (ІСТОРИЧНОГО) СПОСОБУ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА

СЕРЕДЮК Віталій Юрійович - кандидат юридичних наук, доцент, начальник територіального сервісного центру №8049 регіонального сервісного центру ГСЦ МВС у м. Києві (філія ГСЦ МВС)

УДК 340.132(477)

ORCID: 0000-0002-2423-4931

DOI 10.32782/EP.2022.4.2

Целью научной статьи является выяснить, что понимается под историко-политическим (историческим) способом толкования норм права и какие факторы необходимо учитывать в процессе историко-политического толкования. Научная новизна основывается на теоретическом осмыслении понятия историко-политического (исторического) способа толкования норм права и его применения на практике.

Ключевые слова: норма права, правовое предписание, правоприменение, историко-политический способ толкования норм права.

Постановка проблеми

Найчастіше до способу історико-політичного (історичного) тлумачення вдаються за наявності у законодавстві норм із застарілим змістом. У такій ситуації зазначений спосіб тлумачення справді цілком очевидний і може принести практичну користь.

Історико-політичне (історичне) тлумачення полягає в з'ясуванні сенсу норми права за допомогою дослідження історичних умов видання норми та суспільно-політичних обставин, які зумовили її видання. Встановлюється мета видання норми, наміри законодавця, соціальне значення норми.

Історико-політичне (історичне) тлумачення допомагає виявити норми, формально не скасовані, але які втратили своє значення. Коли очевидно, що немає суспільних відносин, до яких досліджувана норма може бути застосована, коли вони вже зійшли з історичної арени.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Слід зазначити, що розробкою питань історико-політичного (історичного) способу тлумачення норм права займаються як вітчизняні, так і закордонні дослідники, зокрема: А. Аніканов [7], М. Дубінін [3], С. Коваленко [12], І. Мінікес [1], П. Олівейра [5], І. Онищук [4], С. Родін [10], Р. Фелон [2], І. Шутак [4] та інші.

Питання про історико-політичне (історичне) тлумачення норм права давно перебуває в полі зору української юриспруденції, але так і не отримало належного розгляду. Всебічний аналіз та осмислення цього правового явища в сучасних умовах сприятимуть підвищенню ефективності взаємодії юридичної науки та практики.

Формулювання завдання

Мета дослідження – з'ясувати, що розуміється під історико-політичним (історичним) способом тлумачення норм права та які чинники необхідно враховувати в процесі здійснення історико-політичного (історичного) тлумачення на практиці.

Наукова новизна полягає в теоретичному осмисленні поняття історико-політичного (історичного) способу тлумачення норм права та його загальній характеристиці.

Методологія дослідження

Виходячи із завдання дослідження, проблематика історико-політичного (історичного)

го) тлумачення, його змісту та класифікації у праві вимагає більш повного та всебічного аналізу на основі наукових методів: індукції та дедукції, формально-юридичного, порівняльно-правового, синхронного та діахронного методів. Важливим є також формально-логічний метод (догматичний), який полягає в логічному й послідовному викладенні думки, дотриманні законів (тотожності, не-суперечності, виключення третього, достатньої підстави) та правил формальної логіки.

Виклад основних положень

Питання про те, що мається на увазі під історико-політичним тлумаченням у юриспруденції, належить до дискусійних. Цей спосіб тлумачення, іменованій історичним чи історико-політичним, виокремлюється у багатьох наукових дослідженнях. Однак питання про те, що розуміється під історичним тлумаченням, досі розв'язується в науковій та навчальній літературі неоднозначно [1, с. 6-7].

У теоретичній сфері деякі правові концепції, засновані на часі, такі як самообмеження суддів, судовий активізм, текстуалізм, диференціалізм, функціоналізм, оригіналізм або телеологізм (цілеспрямованість) тощо. Суддя може визначити значення норми права різними способами. Приміром, як текст розумівся його авторами; як сприймалася норма права громадськістю під час її створення; як норму права розуміли перекладачі [2, с. 1237].

Не заперечуючи важливість тлумачення, що йде «в ногу» із суспільними відносинами, які розвиваються, необхідно знати мету, яку переслідував законодавчий орган. Додатково, з метою формування повнішої картини, спосіб історико-політичного (історичного) тлумачення дає можливість вивчити всі редакції, формулювання закону, а також з'ясувати супутні думки стосовно ухваленого акта. Рідко практично вироблення нової норми права не супроводжується її різними оцінками вже на початковій стадії прийняття з боку як професійної спільноти, так і суспільства загалом [3, с. 131].

І. Шутак та І. Онищук дійшли висновку, що «інтерпретатор детально з'ясовує історичні умови, що існували на момент при-

йняття норми, економічні, соціальні обставини, причини прийняття нормативно-правових актів, які стали об'єктом тлумачення» [4, с. 432].

За допомогою історико-політичного (історичного) способу тлумачення будуються наукові гіпотези, прогнозується подальший розвиток права на підставі історичних знань про норму, що тлумачиться, оцінюються можливості відродження скасованих норм у повторюваних соціально-економічних та політико-правових ситуаціях, або темпоралізувати право у вигляді інтерпретації [5, с. 1397].

Під час з'ясування соціального контексту норми права важливо зважати на його історичний аспект. Засновник історичної школи права Фрідріх Карл фон Савіньї та його прихильники, можливо, перебільшували значення національного підґрунтя для розвитку права. Але вони вже точно мали рацію в тому, що стосується значення національного духу при розв'язанні питань привнесення елементів моральності у право. Римському праву, щоб інтегрувати в себе принцип *bonae fidei* знадобилися століття. Поява в Німецькому цивільному уложенні 1896 року принципу «*Treu und Glauben*» (добросовісності) якимось чином також детермінована національним підґрунтям [6].

Позиції щодо найрізноманітніших політико-правових проблем судової сфери знаходимо у працях західноєвропейських мислителів, вітчизняних політичних письменників та державних діячів епохи Просвітництва. Йдеться, зокрема про такі проблеми, як самостійність судової влади у світлі теорії поділу влади, зв'язок правосуддя та теорії суспільного договору, співвідношення правосуддя та теорії природного права, економія кримінальної репресії та обмеження смертної кари, концепція суду присяжних, протидія корупції, легітимність церковної та феодальної юстиції, відділення суду від адміністрації, інститут помилування, видача злочинців. На особливу увагу заслуговують погляди мислителів епохи Просвітництва на проблеми тлумачення норм права судами. Погляди політико-правових письменників зазначеного періоду на судову інтерпретацію норм права цікаві з огляду на те,

що вони взаємопереплітаються з уявленнями про весь комплекс проблем судової сфери [7, с. 70].

Зазначимо, що загалом діячі епохи Просвітництва досить критично, а подекуди скептично ставляться до широкої інтерпретації норм права суддями. Так, філософ-просвітитель Поль Гольбах (1723 – 1789 рр.) обмежує суддів тільки функціями розуміння та застосування норм права автентичного тексту нормативно-правового акта. Порушення цієї вимоги, на думку мислителя, призводило б до узурпації пріоритетної та найближчої до народу гілки влади – законодавчої: "...судді...можуть лише застосовувати закони до приватних обставин і в жодному разі не мають права давати законам довільне тлумачення" [8, с. 277]. У його розумінні суддя, який розширює вимоги закону, підмінює собою законодавця.

Англійський мислитель Томас Гоббс (1588 – 1679 рр.) не виключав можливість суддею інтерпретувати закон, проте такі операції мали здійснюватися з точки зору природного права. Цей стандарт у діяльності судді з тлумачення норм права має послужити гарантією від зловживань, що мали місце у феодальних судах, які часто і надмірно широко інтерпретували законодавство. У цьому філософ стверджував, якщо «слова закону дають достатні вказівки для розумного рішення, то суддя зобов'язаний керуватися природним законом» [9, с. 295].

Погоджуємось із С. Родіним у тому, що історична природа права визначається нашою концепцією часово-лінійної реальності, і що лінійність та тимчасовість вплетені в юридичні артефакти, матерію юридичної процедури, юридичні концепції та юридичні міркування. Поки, в окремих випадках, діє судова аргументація незалежно від стріли часу, вона все ж занурена в логіку ширшої схеми термодинаміки, яка припускає, що події або незворотні, або неможливі. Втім, це не перешкоджає нам тлумачити закон і мислити про правові явища в незалежний від часу спосіб, який руйнує деякі, очевидно, несумісні концепції до нерелевантності [10, с. 436].

Залежно від того, прийоми яких способів тлумачення доповнюють історико-полі-

тичне (історичне) тлумачення, у ньому виокремлюються такі види, як власне історичне та комплексне. На цьому етапі дослідники виокремлюють декілька видів комплексного історико-політичного (історичного) тлумачення, яке використовує прийоми інших способів інтерпретації. Комплексне історико-політичне (історичне) тлумачення можна поділити на декілька підвидів: історико-систематичне тлумачення, історико-функціональне тлумачення, історико-мовне тлумачення, спеціально юридичне (техніко-юридичне) історичне тлумачення, історикотелеологічне тлумачення.

Історико-систематичне тлумачення вимагає, щоб при тлумаченні до уваги брали характер приписів, що супроводжують тлумачену норму та її місце у системі «загального пакета» правових приписів на той час, коли було створено інтерпретовану норму. Під історико-функціональним тлумаченням розуміють тлумачення «динамічного» порядку. Іншими словами, історико-функціональний спосіб заснований на вивченні практики реалізації норми, що тлумачиться. Історико-мовне тлумачення ґрунтується на особливостях лексики та граматики того часу, коли створено норму. Спеціально юридичне (техніко-юридичне) історичне тлумачення полягає в тому, що тлумачення змісту правового припису враховує використані в тексті терміни, поняття та конструкції. Іноді історико-політичний (історичний) спосіб тлумачення взагалі називають «історикотелеологічним», підкреслюючи, що з допомогою дослідження історичних документів можна встановити цілі інтерпретованого припису [1, с. 12-14].

Прагнучи уникнути надмірної залежності від використання історичних інтерпретацій, ЄСПЛ постійно наголошує на важливості тлумачення Віденської конвенції «у світлі умов сьогодення» [11], яке для розкриття змісту тлумаченої норми не вимагає звернення до підготовчих матеріалів, отриманих під час розробки договору. На додаток, застосування доктрини «живого інструменту» та звернення до підготовчих матеріалів Конвенції з метою усвідомлення історичних намірів «батьків-засновників» у період створення письмового тексту цього

документа, дотримання точних формулювань його статей називають діаметрально протилежними підходами [12, с. 76].

Як уже зазначалося, аналіз конкретно-історичних обставин та умов прийняття норм права, підготовчих матеріалів, пов'язаних з їх розробкою, є основою історико-політичного способу тлумачення. У науковій літературі наголошується, що історичне тлумачення суперечить еволюційному способу тлумачення Конвенції як міжнародного договору захисту прав людини. ЄСПЛ використовує посилання на підготовчі матеріали до Конвенції, щоб вказати на необхідність забезпечення статичного, а не динамічного підходу до тлумачення. Наприклад, у рішенні у справі «Джонстон та інші проти Ірландії» (1986) Європейський Суд не став застосовувати еволюційне тлумачення та виводити зі статті 12 Конвенції «нове» право на розлучення, оскільки такий намір не впливає з підготовчих матеріалів до Конвенції. Найчастіше підготовчі матеріали просто не можуть братися до уваги: на момент створення Конвенції її розробники не могли передбачити всіх змін життєвих обставин, поглядів і уявлень, що відбулися надалі [12, с. 77].

Висновок

За допомогою історико-політичного (історичного) способу тлумачення з'ясовується сенс норми права шляхом вивчення історії та цілей її прийняття. Перевагами такого способу є всебічне вивчення та, як результат, уточнення початкового змісту норми права, без «домішок» від її подальшої інтерпретації та застосування на практиці.

У процесі історико-політичного (історичного) тлумачення інтерпретатор разом із текстом нормативно-правового акта вивчає додаткові джерела: документи й матеріали, опубліковані в засобах масової інформації, літературу, що зображає соціально-політичні та соціально-економічні цілі держави, а також преамбули і вступи до тлумачених актів, їх офіційне та неофіційне тлумачення, тексти старих, скасованих актів з того ж питання, матеріали обговорення та прийняття тлумаченої норми. При цьому тлумачення має проводитися лише в межах

основного змісту досліджуваного нормативно-правового акта.

Окремі помилки правотлумачної діяльності переважно обумовлені незнанням чи неправильним розумінням джерел права, а також юридичних властивостей інтерпретаційних актів. Тому дослідження історико-політичного (історичного) тлумачення норм права сприятиме вдосконаленню правотворчої та правозастосовної діяльності, покращенню судової практики, зміцненню законності та правопорядку в суспільстві.

Література

1. Минникес И. А., Минникес И. В. Историческое толкование в праве: содержание и виды. *Правовременение*. 2022. Т. 6. № 2. С. 5–18. DOI: 10.52468/2542-1514.2022.6(2).5-18.
2. Fallon R. H. Jr. The Meaning of Legal “Meaning” and Its Implications for Theories of Legal Interpretation. *The University of Chicago Law Review*. 2015. Vol. 82(3). P. 1235-1308.
3. Дубинин М. Г. Толкование права в романо-германской и англосаксонской правовых семьях (на примере ФРГ и Великобритании). *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского*. 2015. № 3. С. 131–137.
4. Шутак І. Д., Онищук І. І. Юридична техніка: навчальний посібник для вищих навчальних закладів. Івано-Франківськ, 2013. 496 с.
5. Oliveira P. C. Para uma leitura fenomenológica da historicidade do direito. *Quaestio Juris*. 2020. 13 (3). P. 1397–1428. DOI: 10.12957/rqi.2020.45898.
6. Гражданское уложение Германии. Вводный закон к Гражданскому уложению / Пер. с нем., сост. В. Бергманн. М.: Волтерс Клувер, 2008. 896 с.
7. Аниканов А. К. Проблематика судебного толкования в политико-правовых воззрениях эпохи Просвещения. Правотолкование и проблема судебного правотворчества: материалы III Всероссийской научно-практической конференции. Симферополь, 2020. С. 69-73.
8. Гольбах П. А. Избранные произведения в двух томах. Т.2. М., 1963. 563 с.

АНОТАЦІЯ

Метою наукової статті є з'ясувати, що розуміється під історико-політичним (історичним) способом тлумачення норм права та які чинники необхідно враховувати в процесі історико-політичного тлумачення. Наукова новизна полягає в теоретичному осмисленні поняття історико-політичного (історичного) способу тлумачення норм права та його застосування на практиці.

Ключові слова: норма права, правовий припис, правозастосування, історико-політичний спосіб тлумачення норм права.

9. Гоббс Т. Избранные произведения: В 2 т. М., 1965. Т.2. 747 с.

10. Rodin S. Time, history and legal interpretation. *Maastricht Journal of European and Comparative Law*. 2021. Vol. 28(4). P. 433–436. DOI: 10.1177/1023263X211039980

11. ECHR, Emonet and Others v. Switzerland. Judgment of 13 December 2007, App. No. 39051/03. Para 83.

12. Коваленко С. И. Теоретико-практические аспекты эволюционного толкования Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод в практике Европейского Суда по правам человека: дисс. ... канд. юрид. наук; 12.00.10 / Коваленко Святослав Игоревич; Санкт-Петербургский Государственный Университет; науч. рук.: Исполинов А. С. Москва, 2019. 444 с.

Seredyuk V. Yu.

**DEVELOPMENT OF THE
HISTORICAL-POLITICAL (HISTORICAL)
METHOD OF LEGAL NORMS
INTERPRETATION**

Purpose. The purpose of the study is to find out what is meant by the historical-political (historical) way of interpreting legal norms and what factors must be taken into account in the process of historical-political (historical) interpretation.

Methodology. Based on the research task, the problem of historical-political interpretation, its content and classification in law requires a more complete and comprehensive analysis based on scientific methods: induction and deduction, formal-legal, comparative-legal, synchronous and diachronic methods. The formal-logical method (dogmatic) is also important, which consists in a logical and consistent presentation of an opinion and compliance with the laws (identity, non-contradiction, exclusion of the third, sufficient grounds) and the rules of formal logic.

Originality. The scientific novelty consists in the theoretical understanding of the concept of the historical-political (historical) way of interpreting legal norms and its general characteristics.

Results. With the help of the historical-political (historical) method of interpretation, the meaning of the legal norm is clarified by studying the history and the goals of its adoption. In the process of historical-political (historical) interpretation, the interpreter, together with the text of the regulatory act, studies additional sources: documents and materials published in mass media, literature reflecting the socio-political and socio-economic goals of the state, as well as preambles and introductions to interpreted acts, their official and unofficial interpretation, texts of old, canceled acts on the same issue, materials for discussion and adoption of the interpreted norm. At the same time, the interpretation should be carried out only within the main content of the researched normative legal act.

Practical importance. The practical value of this work is that its results can be used in the scientific research activities of scientists in the analysis of problems arising in the process of interpreting the law, as well as in the practical activities of officials, state authorities and other legal entities.

Keywords: legal norm, legal prescription, law enforcement, historical and political way of interpreting legal norms.